

IRINA POLESHCHUK

Ei-minkään käsite Levinasin filosofiassa

” Kuinka ajatellaan ei-mitään?” on osa vuosien 1975–1976 luentosarjaa *Jumala, kuolema ja aika* (Dieu, la mort et le temps, 1993), joka käsittelee ensisijaisesti kuoleman subjektienvälisyyttä ja kuoleman ajallisia olemismuotoja. Luennossa ei-minkään teema rakentuu yhdessä kuoleman, Toisen, toiseuden, affektiivisuuden ja ajan käsitteiden kanssa. Näin ei-minkään käsite kytkeytyy ajan kokemiseen kasvokkaisuhteessa [vis-à-vis] sekä vastaanottavaisen ja vastuullisen subjektiviteetin muodostamiseen.

Fenomenologinen traditio väittää, että kaikki kokemuksemme ovat ensisijaisesti kohdennettuja eli intentionaalisia ja että niillä on ajallinen merkitys. Kuten Levinas toteaa, ”Intentionaalisuuden mysteeri on ajallisesta virrasta eroamisesta tai sen muutoksessa. Tietoisuus on ikääntymistä [*sénescence*] ja menneiden tapahtumien muistamista”.¹ Toisin sanoen, aika ei katoa milloinkaan. Menneet kokemukset muokkaavat kokemustamme nykyhetkestä ja projisoivat merkityksellisen tulevaisuuden – aivan kuten yksittäisellä melodian nuotilla on tietty purkautumistapa, intensiteetti ja merkitys nykyhetkessä vain sitä edeltäneen ja sitä seuraavan nuotin perusteella. Mennyt ei tyhjennä nykyhetkeä merkityksestä eikä se ole muodostunut ei-mistään: läsnäolevaksi tullessaan jokin tulee määritellyksi ja menneeseen vaipuessaan sama jokin muotoillaan tietyksi merkitykseksi.² Nykyhetki on muodostettu tulevaisuudellisuuden³ akselille. Se on tulevaisuudellisuuden potentiaalisen kentän välittämä ja suuntaama: ”nyt kun olen naimisissa, aion...” tai ”nyt kun olen rikas, aion...”.

Vuosien 1975–1976 luennossa ajallisuuden merkitys on tuotu ilmi suhteessa Toiseen. Toisen kuolema muokkaa subjektiviteetin tulevaisuuskäsitystä. Kuolema on paljastettu puhtaana toiseutena, jonakin absoluuttisen toisena ja ei-minään. Se on aina tulemisen tilassa ja sen ikuinen tulevaisuudellisuus kohtaa subjektin, jonka nykyisyyden ja menneisyyden se kyseenalaistaa. Toisen kuolema näyttäytyy subjektille jonakin käsittämättömänä eikä se ole koskaan läsnä nykyhetkessä. Levinasin mukaan Toisen kuoleman tulevaisuudellisuus ja sen radikaali toiseus avaavat ei-minkään subjektienvälisessä suhteessa. Tämän keskeisen väitteen Levinas esittää jo luentojensa ensilehdillä.

Tekstissään ”Kuinka ajatellaan ei-mitään?” Levinas käsittelee eurooppalaiselle filosofiselle traditiolle suuntaamaansa provokatiivista kysymystä – voimmeko todella kokea ei-minkään? Kuten Levinas kirjoittaa, ei-mitään on mahdoton ajatella, sillä vaikka tietoisuus olisi kohdis-

tettu ei-mihinkään, se väistämättä merkitsee ei-minkään noemana.⁴ Esimerkiksi tulevaisuutta kohti suunnattu ajatus on *noema*. Tulevaisuuden potentiaalisuutta voitaisiin ajatella ei-minään tai itse kuolemaan kätkeytyneenä ei-minään. Alphonso Lingisin mukaan: ”Tämä mahdollinen ja tulevaisuudelle immanentti ei-mikään ei ole vain sisällöllistä ei-mitään, mikä jättäisi nykyhetken muovaamiskykyisen voiman koskemattomaksi. Jos ei-mikään tulee, tämä ei-mikään tulee itsestään, vaikuttaa tietoisuuteen sammuttamalla sen intentionaalisen voiman ja lopulta tekee tietoisuudesta voimattoman. Tietoisuus ei ole vakuuttunut kyvystään antaa itselleen voimaa loppumattomassa ajassa.”⁵ Ongelmana on edelleen kysyä, minkä potentiaalisen ja luovan merkityksen ei-mistään juontuva ajattelu voi muodostaa.

Luennoissaan Levinas kehittää ei-minkään merkityksellisyyttä, joka ilmenee yhdessä kuoleman lopullisuuden ja tuhoisuuden kanssa. Tässä yhteydessä on kysyttävä, onko kuoleman avaamaa ei-mitään ajateltu tarpeeksi. Ajateltiinko ei-mitään riittävän radikaalisti eurooppalaisessa filosofisessa traditiossa? Levinas esittää perusteellisen kysymyksen: onko mahdollista ajatella ei-mitään vailla minkäänlaista olemista, puhdasta ei-mitään, joka ”kuten kuolema [...] ei ole minkään raskauttava [*gros*]”. Tällä kysymyksenasettelulla Levinas haluaa osoittaa, että ei-mikään on uhmannut länsimaista ajattelua Aristoteleesta Hegeliin. Länsimainen filosofia ei ole kyennyt käsittelemään ei-mitään [*rien*].⁶ Tässä yhteydessä Levinas painottaa ei-minkään [*le néant*] käsitteellistä merkitystä: ei-mikään on otettu puhtaana ja radikaalina ei-minään, ja se on ontologisen oleminen–ei-mikään-dilemman tuolla puolen. Tämä ei-minkään radikaalius on piilotettu juuri ei-minkään luonteeseen ei-minään [*le rien*].⁷

Levinasin mukaan puhdas ei-mikään ei itsessään ulotu kuoleman tuolle puolen, sillä se ei ole riittävän radikaali. Oheisessa tekstissä hän kirjoittaa: ”Kuolemassa tulee esiin puhdas ei-mitään vailla perustaa. Tämä suurempi ei-mitään koetaan dramaattisemmin ja selvemmin kuolemassa kuin ajatuksessa olemiseen kuuluvasta ei-mistään, [...] tavoitamme kuolemassa jotakin, mitä eurooppalainen filosofia ei ole ajatellut.”⁸ Toisin sanoen puhdasta ei-mitään on mahdoton ajatella kuoleman tuolla puolen. Kuitenkin juuri Levinasin kriittisen väitteen vuoksi kieltäydymme ottamasta huomioon sitä mikä tässä ei-minkään [*néant*] ei-mikyydessä [*rien*] on tuntematon: ”Ihmettelen, miten kuolemasuhteemme pääasiallinen piirre on jäänyt vaille filosofien huomiota.

”Tämä tuntematon ei-mikään yhdistettynä kuoleman ei-mihinkyyteen tasapainoilee absurdiuden ja epäjärjen välillä.”

Analyysin ei tule alkaa kuoleman luonteesta ei-minään [*néant*], josta juuri emme tiedä mitään, vaan tilanteesta, jossa ilmenee jotakin ehdottomasti tiedon ulottumattomissa olevaa. Absoluuttisesti tuntematon on vieras kaikelle valolle, muuttaen jokaisen oletuksen mahdollisuudesta mahdottomaksi, mutta jossa olemme itse vangittuina.”⁹ Levinasin pääväite on, että ei-minkään tulisi olla enemmän kuin ei-mikään ja sen tulisi olla ei-minkään [*rien*] ja absoluuttisesti tuntemattoman tuolla puolen. Tämä tuntematon ei-mikään yhdistettynä kuoleman ei-mihinkyyteen tasapainoilee absurdiuden ja epäjärjen välillä. Tällä tavoin Levinas joka tapauksessa päättää oheisen luentonsa.

Jättääkö Levinas tilaa tämän kysymyksenasettelun taustalle? Luentojen aineisto on kirjoitettu samasta näkökulmasta kuin Levinasin toinen pääteos *Toisin kuin oleminen tai olemuksen tuolla puolen* (*Autrement qu’être ou au-delà de l’essence*, 1974). Sen pääteemana on subjektiviteetti avautumisen ja Toisen kasvojen aiheuttaman muutoksen jälkeen. Teoksen ratkaiseva näkökohta on, ettei subjektiviteetti näyttäyty yksinäisenä ja eristettynä, vaan subjektiviteettina-toista-varten. Subjektin identiteetti ja sen ainutlaatuisuus ovat Toisen vetovoiman määrittelemiä, Toisen, joka puhuttelee subjektin identiteettiä. Näin ollen Toinen on subjektiviteetin perustava voima. Toisen vetovoima, josta minän identiteetti muodostuu, ilmenee ajassa ennen mitään alkua.¹⁰ Se repii aikatietyösuuden virran anonyymien luonteen avoimeksi. Subjektiviteetti löytää itsensä Toisen merkitsemänä; Toinen on sen ihon alla. Tällä perustavalla liikkeellä on eettinen ulottuvuus, nimittäin toista-varten-oleminen, joka paljastuu Toisena Saman piirissä.¹¹ Tämä tarkoittaa Toisen vetovoiman tuntemista subjektiviteetin alkulähteellä ja subjektiviteetin ulkopuolelta juontuvan vetovoiman herättämiseksi tulemistä.¹²

Näin ollen subjektienväliseen tilanteeseen kirjatusta Toisen kuolemasta tulee subjektiviteetin ja sen toista-

varten-olemisen perusteellista kyseenalaistamista. Lisäämällä kuoleman toiseusluonteen kasvokkain-olemisen suhteeseen Levinas ottaa radikaalin askeleen, jonka tarkoituksena on ajatella kuoleman ei-mikyyden tuolle puolen ja löytää subjektille uusi olemismuoto.

Ratkaiseva seikka tässä yhteydessä on se, että kuolemasta tulee henkilöiden välinen, mikä puolestaan avaa subjektin eettisen potentiaalini: ”Eikö kuoleman ei-mikyys [*néant*] edusta samaa alastomuutta kuin lähimmäisen kasvot?”¹³ Toisen ihmisen kuolevaisuus ei kyseenalaista vain subjektin identiteettiä: subjektiviteetti ei palaudu itseensä, joten se on vapautettu itsensä toistamisesta.¹⁴ Sen sijaan subjektiviteetti tarjoaa itsensä Toiselle ja tämän eettisen eleen myötä subjektiviteetin tulevaisuus saa merkityksen. Luentojen päätteeksi Levinas kirjoittaa: ”Tämä on minun kuolemani, minun tuomioni kuolla, minun aikani kuoleman hetkellä; kuolemani, joka ei ole mahdottoman mahdollisuus vaan puhdas sieppaus. Se muodostaa tämän absurditeetin, joka puolestaan mahdollistaa toiseen ihmiseen [*autrui*] kohdistuvan velvollisuuteni annettisuuden [*gratuité*].”¹⁵ Tulevaisuutta ei takaa vaikuttaminen lähestyvään ei-mihinkään katoamisesta vaan jonkin muun lähestymisestä vaikuttaminen. Tulevaisuuteni muodostuu aina ymmärryskyvystäni, toista-varten-olemisestäni ja vastaanottavaisuudestani. Nykyhetken kokemisen kyseenalaistavan – ja tätä kokemista kutsuvan – tulevaisuuden merkitys ei ole peräisin ”ei-minkään ei-mikyudesta”. Subjektiviteetin kutsuu ulos itsestään johonkin muuhun epifenomenaalinen toiseus, jota ei voi kokea menneessä tai nykyhetkessä. Tämä toiseus on levinasilainen ”ei-minkään tuolla puolen”. Kuolema ei enää ole ei-minkään mahdolliseksi tulemista, vaan tuntemattoman (ja ei-minkään) monimerkityksisyyttä, joka muodostaa subjektiviteetin eettisen mahdollisuuden.

Suomentanut Sami Sjöberg

Viitteet

- 1 Levinas 1998, 145.
- 2 Lingis 1989, 33.
- 3 Kääntäjän huomautus: Tulevaisuudellisuus (*Zukunftsigkeit*) on Heideggerin käyttämä käsite, joka tarkoittaa itsensä edellä kohti kuolemaa olemista. Levinas kritisoi Heideggerin tulevaisuudellisuus-käsitystä, joka ei huomioinut kuolemaa subjektin ulkopuolisena, vaan sijoitti sen *Daseinin* sisäiseksi. Levinasin mukaan kuolema on ikuisesti tulemisen tilassa, jonka vuoksi se on itsenäisen subjektin ulkopuolinen ja aina tulevaisuudessa. Ks. Levinas 1961 & 1987.
- 4 Levinas 1995, 81.
- 5 Lingis 1989, 33.
- 6 Levinas 1995, 80.
- 7 Kääntäjän huomautus: Levinas tekee eron käsitteiden *néant* ja *rien* välille. *Néant* viittaa filosofiseen kategoriaan ja vastaa englannin termiä *nothingness*. *Rien* puolestaan korostaa affektiivisuutta ja semanttista monimerkisyysyyttä, joka

toistuu osin myös englannin käsitteessä *nothing*.

- 8 Sama, 82.
- 9 Levinas 1987, 71.
- 10 Levinasin mukaan Toisen vetovoima vaikuttaa subjektiin ennen kuin subjekti merkityksellistää ajan (menneenä, nykyhetkenä ja tulevaisuutena) ja perustaa itsensä. Toisen vetovoima on jo menneessä subjektin reagoidessa siihen ja kyseinen reaktio on subjektin ajallisuuden alku. Toisin sanoen Levinasin ajattelussa ajan merkitys on paradoksaalisesti peräisin toiselta ihmiseltä.
- 11 Levinas 1998, 25.
- 12 Mt., 56.
- 13 Levinas 1995, 132.
- 14 Levinas 1998, 114–115.
- 15 Levinas 1995, 133.

Kirjallisuus

Levinas, Emmanuel, *Totalité et infini. Essais sur l'extériorité*. Nijhoff, The Hague &

Boston 1961.

Levinas, Emmanuel, *Le temps et l'autre* (1947). Fata Morgana, Montpellier 1979.

Levinas, Emmanuel, *Time and the Other*. Duquesne University Press, Pittsburgh 1987.

Levinas, Emmanuel, *Dieu, la mort et le temps*. Grasset, Paris 1995.

Levinas, Emmanuel, *Intentionality and Sensation* (1965). Engl. Richard A. Cohen & Michael B. Smith. Teoksessa *Discovering Existence with Husserl*. Northwestern University Press, Evanston 1998, 135–150.

Levinas, Emmanuel, *Otherwise Than Being or Beyond the Essence* (Autrement qu'être ou au-delà de l'essence, 1974). Engl. Alphonso Lingis (1981). Duquesne University Press, Pittsburgh 1998.

Lingis, Alphonso, *Deathbound Subjectivity*. Indiana University Press, Bloomington 1989.

Hyvät eurooppalaiset

Heinrich Heine, Romanttinen koulu

”Pariisissa minä aion asioida kirjastoissa, tavata ihmisiä, nähdä maailmaa ja koota aineistoa kirjaan, josta on tuleva eurooppalaista tekoa.”

Näin kirjoitti kirjeessään runoilija Heinrich Heine (1796–1856) lokakuussa 1826. Romantiikka oli jo hiipunut Saksassa, ja sen varaan rakentunut ranskalainen versio romantiikasta ei kelvannut Heinelle. Viimeisenä romantikkona hän otti asiakseen tutkia, oliko romantiikka enää lainkaan paikka, ”jossa meidän oma moderni nykyaikamme hengittää ja elää”?

Heinesta, kolmikymppisestä kosmopoliitista, tuli kaikkien aikojen Pariisin-kirjeenvaihtaja. Hän halusi opettaa aikalaisiaan hoksaavammiksi ja oppia itse radikaalimmaksi. Ainakin jälkimmäinen tavoite toteutui. Eurooppalainen kritiikki ja itsekritiikki oli ennen ja on nyt pääsääntöisesti puuduttavaa. Siinä välissä tavattiin terävähersyvä, sensuuriviranomaisten säännönmukaisesti ”häpeälliseksi” luonnehtima Heinrich ”Henri” Heine.



» Mitä on saksalainen romantiikan koulu? Jatkoa runojen keskiajalle, joka ei suinkaan viru murhattuna haudassaan, vaan joka pahan hengen virvoittamana tulee tykömme keskelle kirkasta päivää imeäkseen rinnastamme punaista elämää.”

Romanttinen koulu
ilmestyy niin & näin -kirjojen
kustantamana lähiaikoina.